

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Художньо-графічний факультет
кафедра образотворчого мистецтва

О. В. Малік

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

з навчальної дисципліни

**«Композиція в образотворчому та декоративному мистецтві»
для самостійної роботи здобувачів вищої освіти другого року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво)
до змістового модулю 1 «Створення композиції пейзажу зі стафажем»**

Одеса – 2018

ЗАТВЕРДЖЕНО
Вченою Радою ПНПУ імені К.Д. Ушинського,
Протокол №___ від _____р.

Методичні рекомендації розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри образотворчого мистецтва, протокол №10 від 23 квітня 2018 р.

Укладач: **Малік О В.** , викладач кафедри образотворчого мистецтва

Рецензенти:

Кубриш Н. Р., кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри рисунка, живопису та архітектурної графіки Архітектурно-художнього інституту ОДАБА

Носенко А.І. кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри образотворчого мистецтва ПНПУ імені К.Д. Ушинського

Методичні рекомендації до самостійної роботи з навчальної дисципліни «Композиція в образотворчому та декоративному мистецтві» призначені для здобувачів вищої освіти другого року навчання спеціальності 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво) спеціалізації «Візуальне мистецтво» до виконання практичних вправ змістового модуля 1 «Створення композиції пейзажу зі стафажем», що передбачають опрацювання студентами композиційних принципів створення пейзажної композиції.

Відповідальний за випуск:

зав. кафедри образотворчого мистецтва ПНПУ імені К.Д. Ушинського
доктор мистецтвознавства, професор **Тарасенко О.А.**

ВСТУП

Метою навчальної дисципліни «Композиція в образотворчому та декоративному мистецтві» є формування композиційного мислення, оволодіння професійними художніми прийомами зображення, розвиток і збагачення образного сприйняття навколишнього світу, передача образів дійсності у відповідній художній формі.

Основними завданнями вивчення Модуля 1 даної дисципліни є:

- навчити використовувати закони, прийоми і способи створення композиції пейзажу;
- вдосконалити вміння та навички роботи над практичними завданнями по створенню пейзажної композиції;
- сформувати розуміння технічної основи процесу образотворення;
- закласти засади подальшого свідомого пошуку та розвитку образотворчо-технічних знань і умінь;
- усвідомити візуальні формальні якості і художнє звучання композиційних та технічних засобів у вирішенні завдань навчальної чи творчої роботи;
- активізація самореалізації студентів у їх здатності творити.

У результаті вивчення Модуля 1 навчальної дисципліни «Композиція в образотворчому та декоративному мистецтві» студент повинен **знати**:

- основи композиційної грамоти, композиційних властивостей і засобів (єдність, співрозмірність, супідрядність, динамічний і статичний стани, ритм, симетрія й асиметрія, контраст і нюанс, масштаб і пропорції тощо), порядок компоновки, взаємозв'язок елементів композиції, залежність композиційного рішення від формату картинної площини;
- матеріали олійного живопису - їх фізичні властивості, візуальне звучання і технічні можливості;

- засоби виконання живопису (теорія засобів виконання) - їх обсяг, характер звучання, образотворчу роль.

вміти:

- використовувати основні композиційні прийоми організації картинної площини;
- послідовно вирішувати етапи створення композиції;
- користуватися матеріалами та фарбами ;
- володіти різноманітними технічними і системними прийомами олійного живопису;
- свідомо використовувати живописні образотворчо-технічні засоби , як будівельні елементи композиції;
- гармонійно komponувати обрані елементи композиції між собою та до країв картинної площини.

Головне завдання даної частини курсу є створення реалістичної пейзажної композиції, побудованої відповідно загальних правил та законів композиційного мистецтва. Проте першим кроком цієї роботи є опанування досвіду майстрів минулого та сучасного мистецтва. Потім практичне завдання з оволодіння рисувальними навичками, а саме лінійно-пластичні начерки пейзажних мотивів, замальовки постатей та груп людей , тварин то що. Головна якість засобу спрямовано виключно на його спроможність в передачі реалістичного звучання зображуваних предметів, або створені візуальних ефектів які спроможні передати якості предметів, що сприймаються візуально).

Робота проводиться на аркушах формату А4, А5 (21x15), в межах якої і виконуються вправи.

Потім на основі цих вправ студент веде пошуки саме композиційного рішення майбутньої роботи. Спочатку в лінійному варіанті, потім тоновому. І лише після того студент виконує кольорові пошуки з використанням

кольорових плям, знаходить співзвуччя кольорових сполучень, ритмічного строю, тощо.

Виконується фарбами (акварель, акрил, пастель на картоні в тому ж розмірі (A4, A3). Пропонується виконання не менш 3 примірників ескізів в кольорі. Головний ескіз, затверджений викладачем, виконується на форматі 60x70, (або близькому до нього) олійними фарбами на полотні.

МОДУЛЬ 1

Композиція пейзажу

III семестр

Змістовий модуль 1.

Створення композиції пейзажу зі стафажем

засобами олійного живопису

Тема 1. Ознайомлення з світовим досвідом майстрів пейзажу. (Лекція з використанням монографій та інтернет ресурсів знаних майстрів світового рівня.)

Тема 2. Виконання низки підготовчих вправ

Вправа 1. Виконати замальовки міських одеських чи сільських пейзажів, а також людей, тварин.

Матеріали: Папір, олівець, туш, перо. Формат A5, A4 (8-10 примірників в лінійному та тоновому виконанні)

Вправа 2. Вибрані мотиви удосконалюються в тоновому (чорне, сіре, біле) виконанні. Матеріали: соус, туш, перо та пензель. Формат A5, A4 Пошуки тонового рішення (5-6 примірників).

Вправа 3. Вибрані мотиви удосконалюються в тонально-кольоровому виконанні. Акварель, акрил, туш, пензель. Формат А5, А4 Пошуки загального колористичного рішення (не менше 3 –4 примірників).

Вправа 4. Затверджене керівником рішення виконується студентом в кольорі з використанням моделювання мілких частин зображень в композиції. Створення фор-ескізу композиції.

Матеріали: акварель, акрил, олійні фарби, пензель Формат А3.

Тема 3. Створення композиції пейзажу зі стафажем

Вправа 5. На основі затвердженого керівником рішення, студент виконує в розмірі картон, підготовчий малюнок (тонально) на аркуші «крафта», переводячи через клітини та удосконалюючи в деталях фор-ескіз.

Матеріали: вугілля, папір 80х60.

Вправа 6. На основі затвердженого керівником картону, студент виконує в розмірі картину кольором, переводячи зображення на полотно з картону, та удосконалюючи його за принципом від великого до малого, і узагальнюючи зображення на остаток.

Матеріали: вугілля, акрилові та олійні фарби, пензлі, полотно 80х60.

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		л	пр.	лаб	інд		с.р.	л	п	лаб
МОДУЛЬ 1 (III семестр)										
Композиція пейзажу										
Змістовий модуль 1. Створення композиції пейзажу зі стафажем										
Тема 1. Ознайомлення з світовим досвідом майстрів пейзажу.	4		2			2				

Тема 2. Виконання низки підготовчих вправ Вправа 1 Вправа 2 Вправа 3 Вправа 4	102	48			54						
Тема 3. Створення пейзажу зі стафажем Вправа 5 Вправа 6	104	54			50						
Разом за Шсеместр	210	104	-	-	106						

Рекомендації до викання практичних вправ

Тема 1. Ознайомлення з світовим досвідом майстрів пейзажу. Теоретичні заняття з використанням монографій, альбомів, інтернет-ресурсів, що презентують твори знаних майстрів світового мистецтва.

Пітер Брейгель Старший. Мисливці на снігу. 1565

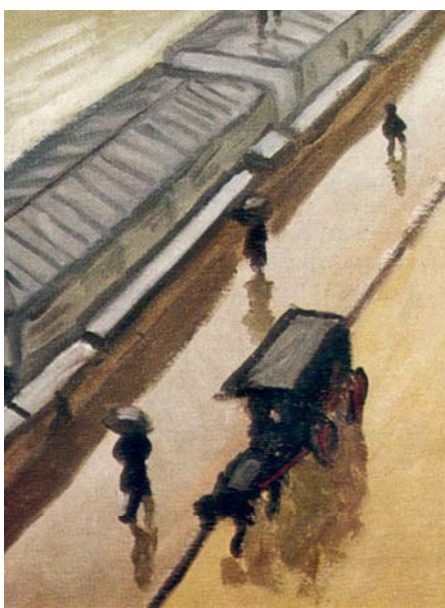
К. Лоррен. Пейзаж з Аполлоном та Кумською Сивіллою. 1645

І.К. Айвазовський. Ранок на морі. 1883

К. Моне. Бульвар Капуцинок. 1873

А. Марке. Дощовий день у Парижі. Нотр-Дам. 1910

Ван Гог. Міст Тринквенталь. Жовтень. 1888

А.С. Гавдзинський. Міський сад. Одеса. 1999

Вправа 1.

Використовуючи формати як горизонтальні так і вертикальні, зробити замальовки з натури, а потім по уяві з запропонованих студентам мотивів пейзажів зі стафажем, то що.

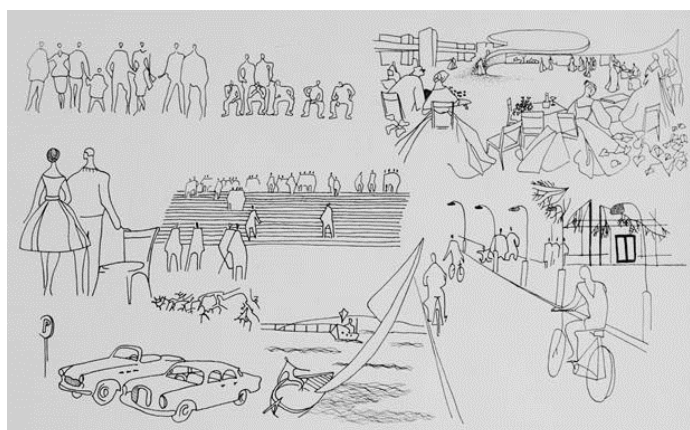
Вправа спрямована на:

- формування навички компоувати формат та вміння уловлювати пропорції зображення;
- формування навички відокремлювати головне від другорядного, тонально порівнювати відносини між деталями.

Вправа 2.

Використовуючи формати як горизонтальні так і вертикальні зробити по замальовкам з натури, та по уяві композиційні пошуки в тоні.

Таким чином, тон набирається поступово, забезпечуючи тонову і фактурну однорідність поверхні, можливість рівномірних тонових заливок та розтяжок, а також можливість роботи у широкому тоновому діапазоні, то що.

Тонові рішення композиції пейзажу

Тонове рішення композиції пейзажу

Вправа 3.

Використовуючи тонові рішення, далі заглиблюємося в колір, вивчаємо кольорові сполучення, поглиблюючи виразні можливості в композиції, працюємо з різними кольоровими матеріалами.

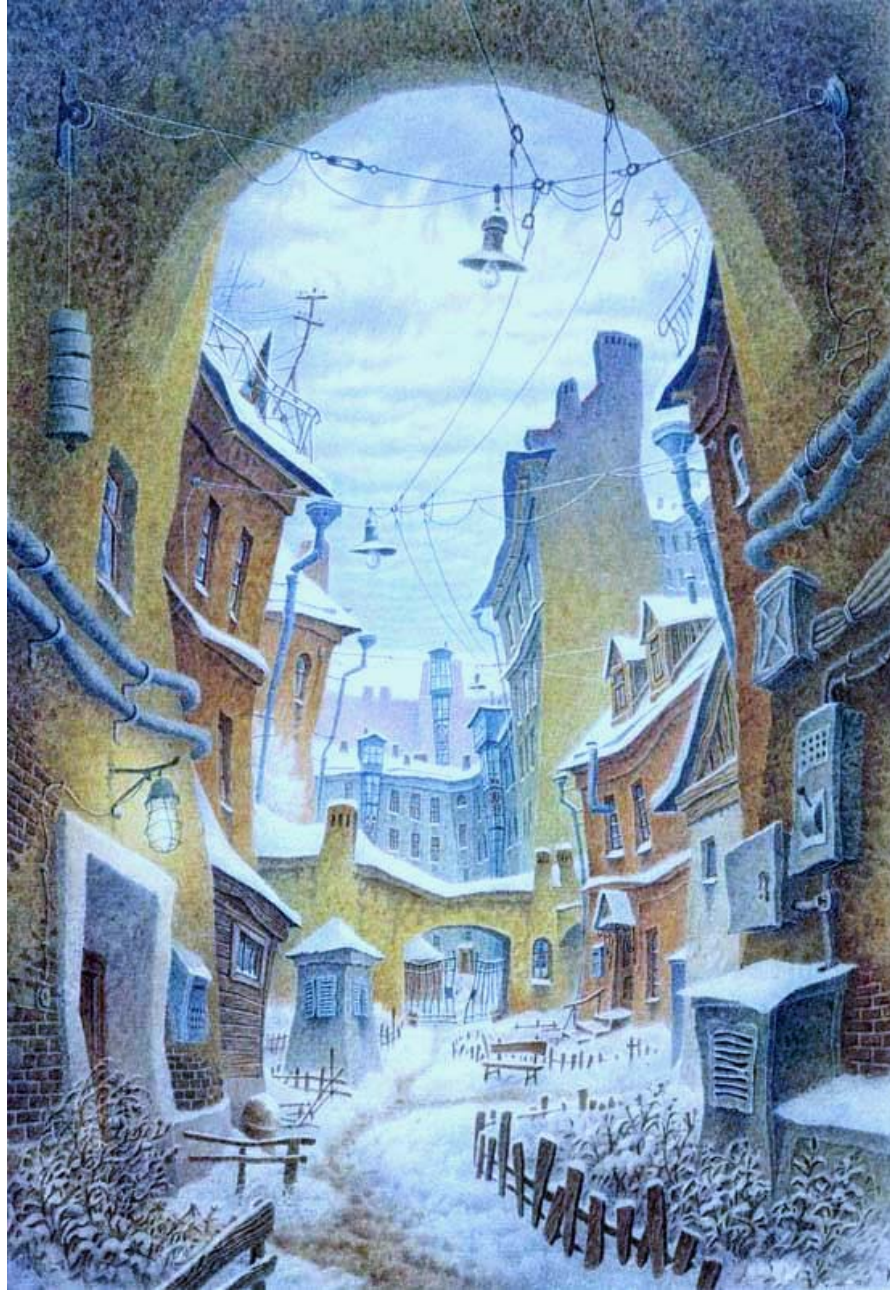
Варіант кольорового рішення композиції. Тепла кольорова гама

Вправа спрямована на:

- формування навички перетворювати тонове рішення на тонально-кольорове.
- освоєння способів нанесення кольорових фарб на полотно;
- досягнення фактурної, тонально-кольорової різниці поверхні.

Вправа 4.

Відпрацьовується вміння студентів на цільність бачення зображення, на колористичне рішення що до теми композиції, на індивідуальну характеристику пейзажу.

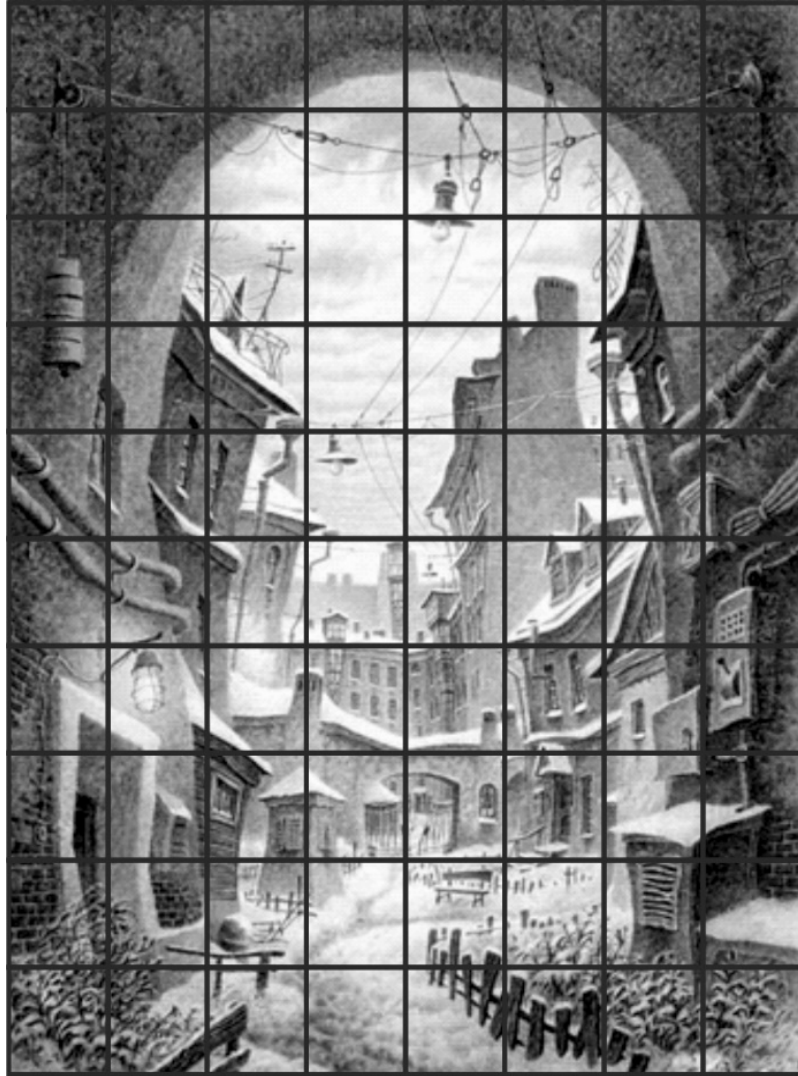
Варіант кольорового рішення композиції. Холодна кольорова гама

Вправа спрямована на:

- розвиток відчуття кольорових нюансів в різних діапазонах кольоро-тону та цільність зображення

Вправа 5.

По вертикалі та по горизонталі розлінуємо наш формат квадратами для точного переводу з формату ескізу до майбутнього формату оригіналу.

Створення «картону» композиції для перенесення на визначений формат полотна

Вправа спрямована на:

- вміння точного копіювання задумки композиції у формат оригіналу ;
- виховання максимальної уваги та акуратності при виконанні тонового рішення великого розміру;
- розвиток відчуття можливостей вугільного малюнку, нюансів у світлому , сірому та темному діапазоні тону.

Вправа 6.

На форматі полотна через копірку переносимо зображення з попередньо зробленого картону. Поступово прописуючи все полотно кольором, вдосконалюючи деталі.

Вправа спрямована на:

- набуття навичок удосконалювати досягнення в композиції, поступово доводячи стан роботи до найкращого результату;
- досягнення уміння технологічно працювати олійними фарбами;
- опрацьовувати великий формат олійними та акриловими фарбами.

Рекомендована література

1. Алпатов М. Композиция в живописи. – М.: Искусство, 1940.
2. Альохін О.Д. Система підготовки вчителя образотворчого мистецтва: Автореф. дис. докт. пед. наук. – М., 1992.
3. Ананьев Б.Г. Завдання психології мистецтва / Художня творчість. – Л.: Художник, 1982.
4. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. – М.: Прогресс, 1974.
5. Библер В.С. Мышление как творчество. – М.: Политиздат, 1975.
6. Власов В.Г. Новый энциклопедический словарь изобразительного искусства: В 10т. – СПб.: Азбука классика, 2007 – 2012.
7. Волков Н. Композиция в живописи (комплект из 2 книг). – М.: Искусство, 1977.
8. Выготский Л. Психология искусства. – М.: Искусство, 1968.
9. Голубева О.Л. Основы композиции. – М.: Искусство, 2004.
10. Изобразительное искусство [Электронный ресурс] // <http://visaginant.narod.ru/visaginant.htm>
11. Кандинский Василий. Точка и линия на плоскости (сборник). – С.Пб.: Азбука, 2015.
12. Мировая художественная культура [Электронный ресурс] // <http://www.gimn1.samara.ru>
13. Образотворче мистецтво: освітньо-професійний комплекс: Посібник / Упоряд.: О.Л. Шевнюк, Л.В. Плазовська, О.І. Бараболя. – К., НПУ, 2012.
14. Паранюшкин Р. В. Композиция. – М.: Феникс, 2005. Серия: Школа изобразительных искусств.
15. Успенский Б. Поэтика композиции. – М.: Искусство, 1970.
16. Шевнюк О.Л. Словник термінів образотворчого мистецтва: Навч. посібн. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013.
17. Шорохов Е.В. Композиция. – М.: Просвещение, 1986.

Термінологічний словник

Авангардизм — течії в європейському мистецтві ХХ ст., які, відкидаючи закостенілі художні традиції, хотіли вивести мистецтво на нові рубежі.

Алегорія (від гр. *allegoria* — інакомовлення) — інакомовне відображення абстрактного поняття, передане за допомогою конкретного образу. Алегорія складається з двох елементів:

1. **сміслового** — це яке-небудь поняття або явище (мудрість, хитрість, доброта, дитинство, природа тощо), яке прагне зобразити автор, не називаючи його;

2. **образно-предметного** — це конкретний предмет, істота, зображена в художньому творі.

Зв'язок алегорії із зазначеними поняттями більш прямий і менш значний, ніж у символу. Алегорія висловлює строго визначений предмет або поняття. В цілому алегорія та символ дуже близькі.

Асоціація (від лат. *associatio* — поєднання) — зв'язок між уявленнями, при якому одне уявлення в свідомості людини викликає інші, зумовлені або подібністю, або контрастом, або суміжністю в часі чи просторі.

Бароко — художня система після ренесансної епохи, яка сформувалася й активно розвивалася в європейських народів в XVII—XVIII ст.

Вічний образ — художній образ, що, виникнувши в конкретних історичних умовах, набуває настільки очевидної загальнолюдської значимості, що згодом знову і знову виникає у творчості письменників самих різних епох (Прометей, Фауст, Донжуан, Дон Кіхот, Гамлет).

Вимисел художній — мистецька творчість як процес і наслідок творчої діяльності уяви художника, яка не має прямого відношення до реальності. Вимисел — необхідна риса художнього відображення життя.

Гіпербола (від гр. *hyperbole* — перебільшення, зайвина) — різке перебільшення якихось рис людини, предметів або явищ, їх кількості,

розмірів, сили тощо, щоб надати зображуваному виняткової виразності, загостреності з метою виявлення емоційності, захоплення або презирства.

Гротеск (від фр. grotesque — химерний, незвичайний, від ітап. grotta — грот, печера) — максимально можливе перебільшення, засноване на нарочитому перетворенні дійсності за допомогою фантазії.

Гуманізм (з лат. humanus — людський, людяний) — відношення до людей, увага й любов до людини, повага до людської гідності.

Деталь художня (від фр. detail) — така виразна подробиця або штрих, яка особливо збуджує думку, часто викликає в уяві цілу картину, робить зображення дуже відчутним і яскравим. Художня деталь може відобразити подробиці обставин, зовнішності, пейзажу, портрета і взагалі бути домінантою цілого твору.

Динаміка — 1) рух, дія, розвиток; 2) хід розвитку, зміни якогось явища.

Дисонанс (від лат. dissono — несуголосно звучу) — один з видів неточної рими, в якій збігаються тільки після наголошені звуки, наголошені ж голосні не збігаються.

Діалог (від гр. dialogos — бесіда, розмова між двома особами) — розмова, в якій беруть участь дві особи, іноді — кілька осіб.

Етюд (від гр. etude) — заготовка частин майбутнього твору мистецтва, виконаного з натури.

Зображувальні засоби — художні способи та прийоми відтворення дійсності, які дозволяють подавати її зримо, чутно, відчутно.

Ідеал {від гр. idea — ідея, уявлення, поняття) — уявлення про досконалість; зображення прекрасного як належного. !. — це те, що повинно бути, на думку письменника.

Ідея (від гр. idea — поняття, уявлення) — узагальнююча, центральна думка твору, його сенс; те, що хотів сказати автор. І. — думка письменника про зображувані в творі явища, виражена в художніх образах.

Ілюзія (від лат. *illusio* — насмішка) — обман почуттів; дещо уявне, нездійсненне; мрія.

Імпровізація (від італ. *improvvisazione* — несподіваний) — швидкий, без попередньої підготовки, твір на задану тему (може бути усним або письмовим), поетичний відгук на подію.

Класичний твір — твір зразковий, який витримав випробування часом.

Колорит — характерна особливість художнього твору, епохи, місцевості; в живописі — поєднання кольорів.

Композиція (від лат. *compositio* — укладання, поєднання) — співвідношення частин твору, яке відбиває складність зображуваних у ньому явищ життя; послідовна побудова, розміщення та взаємозв'язок частин, образів, епізодів художнього твору; побудова твору, обумовлена його змістом і жанровою формою. Притаманна будь-якому творові.

Метафора (від гр. *metaphora* — перенесення) — переносне значення слова, заснована на уподібненні одного предмета чи явища іншому за схожістю або за контрастністю; приховане порівняння, побудоване на схожості або контрастності явищ, у якому слова «як», «нібито», «неначе» відсутні, але маються на увазі. Різновидами метафор є уособлення уподібнення живій істоті та уречевлення уподібнення предмету.

Метод художній, метод творчий — сукупність основних принципів творення художньої дійсності в літературі. Ґрунтується на певному неповторному розумінні світу, суспільства і людини в ньому. Включає в себе принципи добору життєвих фактів і явищ, принципи і способи художнього узагальнення, побудови образів. Серед основних художніх (творчих) методів — бароко, класицизм, сентименталізм, романтизм, реалізм та ін.

Мотив (від фр. *motiv* — мелодія, наспів) — найменший елемент сюжету

Об'єкт (від лат. *objectum* — предмет) — предмет, який складає частину зовнішнього, матеріального світу.

Об'єктивний — неупереджений, безпристрасний; позбавлений суб'єктивного, особистісного ставлення.

Образ художній — особлива форма відображення дійсності мистецтвом; зображення людського життя, окремих його сторін в індивідуалізованій формі (одне з основних понять літератури). Об'єднує у собі загальне і часткове, узагальнення та індивідуалізацію. Реальне життя відбивається в художньому творі в художніх образах.

Оригінал — те саме, що і взірєць (справжня річ, не копія).

Реалізм (від лат. *realis* — речовий) — один з творчих методів у літературі та мистецтві. Реалізм у літературі — це вірність зображення характерів персонажів, їх психології, психології їх середовища. Основна властивість — за допомогою типізації відбивати життя в образах, які відповідають суті явищ самого життя. Прагнення до широкого охопту дійсності в її протиріччях, глибинних закономірностях і розвитку. Тяжіння до зображення людини в її взаємодії із середовищем: внутрішній світ персонажів, їх поведінка несуть на собі прикмети часу; велика увага приділяється соціально-побутовому фонові часу.

Реалістичний твір — твір, у якому автор прагне відтворити і зобразити життя достовірно, в правдоподібних образах та «формах самого життя». Для них властиве прагнення до об'єктивності, узагальнення, типізації.

Ритм (від гр. *rhythmos* — струнність, співмірність) — повторюваність однорідних особливостей; періодичне повторення якихось елементів через певні проміжки; впорядкованість його ряду.

Романтизм — 1) Світорозуміння, яке усвідомлює недосконалість оточуючого світу. 2) Літературний напрям, який відбиває світогляд романтиків. В художній творчості романтизм виявляється у показі ідеального героя, його духовного світу та його ідеалів, заради яких він вступає у боротьбу.

Основною рисою романтизму є трагічне двосвіття: герой усвідомлює недосконалість світу і людей, страждає від спілкування з ними і водночас бажає жити в цьому світі, з цими недосконалими людьми, мріє бути ними зрозумілим і прийнятим. Основна властивість — домінанта суб'єктивного над об'єктивним, прагнення не відтворити, а перетворити дійсність, потяг до висунення на перший план виняткового (в характерах і обставинах).

Символ (від гр. *symbolon*) — предмет або слово, яке умовно виражає суть певного явища (скажімо, хліб-сіль — символ гостинності). Предмет, тварина, знак стають символами, коли їх наділяють додатковим, винятково важливим значенням (наприклад, хрест став символом християнства, а свастика — знак швидкоплинного часу — символом фашизму). Значення символу домислюється, тому його сприйняття залежить від читачів. Символ багатозначний. Порівняно з алегорією символ більш багатозначний, широкий, дає велику свободу тлумачень. В цілому ж алегорія та символ дуже близькі.

Символізм — нереалістична течія рубежу XIX - XX ст. Основна властивість — освоєння «речей у собі» та ідеї, які знаходяться за межами чуттєвого сприйняття. В основі естетики — символ (він повинен замінити конкретний образ). Віра в ірраціонально-магічну силу поетичного слова.

Синтез — поєднання певних елементів; єдність, взаємозв'язок частин. Синтетичний — той, що поєднує в собі різнорідні, різнопланові явища.

Стафаж (нім. *Staffage*) — сюжетно незначні чи дрібномасштабні зображення людей або тварин у живописних і графічних творах, переважно пейзажного характеру. Стафаж був особливо поширений у творах західно-європейських художників XVI — XVII століть. Фігури тварин і людей, сюжетно незначні, виконують важливу роль оживлення, обжитості порожніх пейзажів чи зображень міст і сіл. Внесок стафажа дозволяв порівнювати масштаб споруд, висоту дерев в порівнянні з розмірами тварин чи зростом людських фігур. У талановитих митців стафаж міг цікаво ритмізувати композицію, підкреслити її глибину і перспективні скорочення.

Стафаж в картинах Пітера Брейгеля старшого поєднаний в групі і при бажанні міг бути сюжетами окремих картин, настільки щедро ними насичені картини митця. Збільшення фігур людей і тварин перетворює композицію на побутовий жанр.

Стилізація — художній твір, який становить собою стилістичне, жанрове або якесь інше наслідування чого-небудь.

Стиль (від гр. *stylos* — пристосування для письма) — сукупність елементів художньої форми, яка надає творові мистецтва виражене естетичне обличчя; наскрізний принцип побудови художньої форми, який визначає цілісність, єдиний тон твору. Сильова визначеність характерна і для окремого твору (С. твору), і для творчої індивідуальності художника (С. письменника), і для групи творів авторів (сильова тенденція, стильова течія).

Тема (від гр. *thema* — те, що покладено в основу) — предмет зображення, люди, відносини, коло подій, яке осмислюється у творі.

Тип — образ людини, який відбив найбільш суттєві риси своєї епохи, класу, середовища, соціальної групи.

Традиція (від лат. *traditio* — передача) — послідовний зв'язок між старим та новим явищами.

Умовність художня первинна (прихована) — відміна риса будь-якого твору мистецтва. У. створює видимість правдоподібності, схожості на реальну дійсність. Природа цієї «У» своєрідність погляду автора на відображувану ним у художньому творі дійсність.

Умовність художня вторинна (відкрита, активна) — свідоме порушення правдоподібності з метою висвітлити, зробити зримим те, що з якої-небудь причини не може бути назване прямо або не має в реальному житті свого предметного втілення; відновлення форм, які зустрічаються в житті та природі. Образи, які одержуються в підсумку, не цілком схожі на життя, з фактами життя їх не можна порівняти «прямим накладанням». Однак вони можуть виражати смисл цих фактів, вірно відображати дійсність.